

Микола ГАЛІВ

МІСТО ДРОГОБИЧ В УМОВАХ УТВЕРДЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1939–1941 рр.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Становищу Дрогобича у період першої радянської окупації присвячено не так уже й багато спеціальних історичних досліджень. Проте ті чи інші аспекти життя міста, яке після двадцятирічного панування поляків унаслідок різних геополітичних змін опинилося в межах СРСР і відчуло на собі усі недоліки радянзації, історики висвітлювали по-різному, часто суперечливо, контрверсійно, що й актуалізує необхідність аналізу їхніх поглядів і підходів до оцінок певних моментів історії Дрогобича. Зауважимо, що чи не єдину серйозну спробу різнобічного і критичного аналізу історіографії модерної історії Дрогобича здійснив В.Футала, охопивши увагою дослідження, присвячені життю міста у XIX–XX ст¹.

Мета статті – підбити підсумки вивчення історії Дрогобича 1939–1941 рр., окресливши коло порушуваних проблем та визначивши основні напрями досліджень.

Зазначимо, що основну масу історіографічних джерел становлять різноманітні за жанром публікації та видання – науково-дослідні, краєзнавчо-описові і довідкові, мемуарні (монографії, книги, брошури, статті), – написані українськими і польськими істориками та краєзнавцями від 1950-х років і до сьогодні. Однак їх класифікацію ми здійснюватимемо не лише за жанровими ознаками, а й за критерієм національної та державно-громадянської приналежності авторів (що, як відомо, суттєво впливає на трактування певних історичних проблем й історіописання загалом). На основі цього підходу можна виокремити чотири групи історіографічних джерел з історії Дрогобича (1939–1941 рр.): 1) радянська історіографія; 2) праці українських діаспорних авторів; 3) сучасна українська історіографія; 4) польська історіографія.

Аналізуючи історіографію радянського часу, зауважимо, що вона здебільшого складається із праць двох жанрів: науково-дослідницького та краєзнавчо-описового (довідкового). До першого належать книги місцевих істориків М.Підпригоршука та І.Кошарного “Радянська Дрогобиччина” (1957) та В.Літовченка, М.Зеленського, Я.Хонігсмана “Дрогобицький орден Трудового Червонного Прапора нафтопереробний завод” (1972)². Сюди ж, хоч і з певними застереженнями, можна включити статтю “Дрогобич”, розміщену в україномовному виданні “Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область” (1968)³. Попри довідково-описовий характер, у цій публікації містяться й елементи критично-історичного аналізу, а також такі першорядні атрибути наукової праці, як посилання на джерела. До жанру краєзнавчо-описової і довідкової літератури з історії міста періоду утвердження радянської влади (1939–1941 рр.) належить передовсім стаття “Дрогобыч” уже в російськомовному виданні “История

городов и сел Украинской ССР. Львовская область” (1978)⁴, а також нариси-путівники М.Мариняка (1979) і М.Шалати (1986)⁵.

Проблематика досліджень радянської історіографії загалом зосереджується на висвітленні переважно двох сторін життя Дрогобича у 1939–1941 рр.: економічній та культурній. Радянські історики неодноразово підкреслюють “ударну” працю дрогобицьких робітників у “нових соціалістичних умовах”, наводять показники виробництва нафтопереробної промисловості міста (яка виконала план першого кварталу 1940 р. на 117%), а також констатують факт ліквідації безробіття. Так, В.Літовченко, М.Зеленський, Я.Хонігсман наголосили на збільшенні чисельності працівників на нафтопереробних заводах протягом перших місяців радянської влади. “Якщо до вересня 1939 року, – зазначають вони, посилаючись на газету “Більшовицька правда”, – на заводі “Галіція” працювало 500 чоловік, то у жовтні того ж року їх було вже 900. На фабриці “Польмін” кількість робітників за цей час збільшилася з 720 чоловік до 1511 чоловік”⁶. У нарисі М.Мариняка висвітлення економічного становища міста доповнюється інформацією про початок у Дрогобичі великого капітального будівництва згідно з планом індустріалізації західних областей України від 6 лютого 1940 р., а також згадується про збільшення виробництва продукції коксового та солеварного заводів⁷.

Описуючи культурні здобутки радянської влади, учені зазвичай перелічують назви створених новою владою культурних та освітніх установ. Зокрема, автори статей “Дрогобич” в україно- та російськомовному виданні “Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область” розповідають про ліквідацію неписьменності, відкриття учительського інституту, електромеханічного технікуму, навчально-консультаційного пункту Азербайджанського заочного нафтового технікуму, дитячої музичної семирічної школи та вечірньої семирічної музичної школи для дорослих, створення філармонії, обласного драмтеатру. Однак російськомовна версія вищезгаданої “Історії...” містить низку доповнень до україномовного видання 1968 р. Зокрема, згадується створення обласного історичного музею, обласної бібліотеки для дорослих і обласної бібліотеки для дітей, будинку народної творчості⁸. Дещо більше фактів подано у путівнику М.Шалати, де згадано про вихід газети “Більшовицька правда” (4 листопада 1939 р.), постановки обласного драмтеатру, гастролі в Дрогобичі місцевих колективів з інших міст, роботу кінотеатрів та фонди відкритого у травні 1941 р. Дрогобицького історико-краєзнавчого музею⁹.

Отже, бачення історії Дрогобича 1939–1941 рр. в історіографії радянського часу концентрувалося на ідеологічно правильному висвітленні тих сторін життя міста, успіхи радянської влади в яких можна було легко підкреслити й, таким чином, показати “прогресивність” радянської системи, її “дбайливого” ставлення до соціальних і культурних потреб місцевого населення. Водночас у працях радянських авторів оминалися ті аспекти, які, по-суті, були забороненими темами: діяльність репресивно-каральних органів (терор, депортації та фізичне знищення дрогобичан різних національностей), антирелігійна кампанія, соціальний склад і матеріальний рівень життя населення міста, діяльність українського і польського підпілля тощо.

Такі прогалини в радянському історіописанні певною мірою заповнювали праці українських діаспорних авторів, які публікувалися здебільшого у видан-

нях збірника “Дрогобиччина – земля Івана Франка”. Зауважимо, що майже усі ці публікації є спогадами колишніх дрогобичан і лише окремі з них подекуди містять елементи історичного аналізу, відбиваючи прагнення авторів дати наукове обґрунтування певним подіям. До таких рефлексій належить передовсім стаття В.Яціва¹⁰. Аналізуючи реформаційні заходи нової влади, він загалом оцінює їх зі значними осуджувальними акцентуаціями. Зокрема, він стверджує, що впровадження “нової системи негативно вплинуло на громадське, культурне і релігійне життя міста”, підкреслює зниження життєвого рівня його мешканців, розповідає про створення у Дрогобичі радгоспу на базі колишнього господарства оо. Василян, сумну долю хору “Боян”, який перетворився на “виконавця репертуару пропагандивних пісень”, тощо. Певну увагу В.Яців приділяє репресивній діяльності органів НКВС, якими уже наприкінці грудня 1939 р. було заарештовано активних українських громадських діячів, зокрема І.Блажкевича, В.Ільницького, пізніше Т.Лялюка, Р.Дорожівського, М.Колодрубця та ін. На жаль, він не характеризує прояви діяльності українського і польського підпілля в Дрогобичі, пише лише про здійснене членом ОУН убивство енкаведиста (не називаючи дати).

Мемуарні публікації представників української діаспори, переважно колишніх дрогобичан, загалом можна поділити на дві категорії: 1) спогади про репресивну діяльність радянських спецорганів; 2) спогади про стан української культури. Так, масштабам і наслідкам енкаведистських репресій 1939–1941 рр. в Дрогобичі присвячені публікації Д.Білого, Д.Лялюк, частково о. О.Купринця та о. М. Баранецького¹¹. Зокрема, Д.Білий розповідає про великий судовий процес над 62 членами ОУН, учасником якого він був. Зауважимо, однак, що в його спогадах є низка “недомовок”: не подано точної дати процесу в лютому 1941 р., помилково датовано початок повторного суду 9 травня 1941 р. (насправді 7 травня), не вказано ім'я відсутнього, проте засудженого оунівця Цмоця (його звали Кость, – він разом з іншою “заочно засудженою” на цьому процесі Марією Білас перебував за кордоном¹²), не зовсім точно подано прізвища 20-ти засуджених до смертної кари. Інший учасник процесу Василь Куций на початку серпня 1941 р. в газеті “Вільне слово” опублікував статтю “З процесу 62-х”¹³. Спираючись на цю публікацію (а їй довіряємо більше, адже вона написана через три місяці після повторного судового процесу, а стаття Д.Білого – через 34 роки), можемо уточнити прізвища декількох засуджених до розстрілу членів ОУН. Зауважимо, що поіменний перелік усіх засуджених оунівців під час “процесу 62-х” потребує корекції та уточнення.

У своїх спогадах Д.Лялюк розповіла про брата – члена ОУН Тараса Лялюка, заарештованого органами НКВС (точну дату його арешту – 10 вересня 1940 р. – подано в дрогобицькій пресі¹⁴). О.Купранець деталізовано змалював віхи біографії пароха церкви св. Трійці о.Якіма Сеньківського, який був схоплений енкаведистами 26 червня 1941 р.¹⁵ У 1-у томі “Дрогобиччини...” розміщено й статтю “Звірства комуністичного режиму в Дрогобичі”¹⁶, яка є збіркою витягів з газетних публікацій про репресії органів НКВС і НКДБ у червні 1941 р. Водночас у невідписаній статті “Суд і адвокатура в роках 1939–1944” наводяться приклади несправедливих вироків радянської правничої системи у Дрогобицькому суді¹⁷.

Культурній сторінці життя міста присвячено низку статей у збірниках “Дрогобиччина – земля Івана Франка”. Так, А.Д.Сольчаник, описуючи перетво-

рення української гімназії ім. Івана Франка на середню школу № 1, розповідає про зміни в змісті навчання та кадровому складі педколективу¹⁸. Про радянську пресу в Дрогобичі окресленого періоду у своїй дослідницькій публікації написав В.М.Верган¹⁹. Певну характеристику релігійного життя Дрогобича у період “перших совітів” подано у статтях о. О.Купранця²⁰. В одній з них автор розкриває становище міста як осередку “поборювання церковно-релігійного життя в усіх його проявах”, перелічує спрямовані проти церкви, духовенства та релігії загалом заходи радянської влади, при цьому згадує Йорданське водосвяття 1941 р., яке, за його словами, стало “могутньою релігійно-народною маніфестацією”²¹.

Отже, українська діаспорна мемуаристика акцентувала увагу на антигуманній та антиукраїнській політиці радянської влади. Водночас у ній чітко простежується прагнення окреслити негативізм радянської влади описом збитків, завданих лише українству. Проблематика ж польської та єврейської громади Дрогобича у 1939–1941 рр. українськими авторами майже не піднімається або згадується при нагоді (при цьому інколи помітні протипольські рефлексії). Це, на нашу думку, пояснюється цілком природним бажанням з’ясувати передусім власну історію та показати власну історичну драму і, zarazом, підкреслити статус Дрогобича як українського, а не польського міста.

Сучасна українська історіографія від початку 1990-х рр. і до сьогоднішня відзначилася появою цікавих студій з історії Дрогобича періоду першої радянської окупації, причому як науково-дослідного, так і краєзнавчо-описового гатунку. Серед наукових досліджень слід назвати праці І.Лучаківської, Р.Попп, а також О.Романіва та І.Федушак²². Так, у статті І. Лучаківської йдеться про різні аспекти процесу становлення радянської влади на Дрогобиччині у 1939–1941 рр. і для прикладу наводяться події в “столиці” області, зокрема окреслюються ставлення місцевих мешканців до нової влади, прояви радянзації в економіці та культурі тощо. Однак до цієї статті маємо певну заувагу: автор, зокрема, стверджує: “Документи свідчать, що на 10 червня 1944 р. наповнення в’язниць Дрогобицької області було таким: в’язниця № 1 (м. Дрогобич) – 856 чоловік...”²³. Зроблене І.Лучаківською посилання на газетну публікацію І.Федушак ситуації з наведеною цифрою не прояснює, оскільки остання не вказує, які саме “документи свідчать” про такі дані. У Дрогобичі, як відомо, було дві в’язниці: у приміщенні обласного управління НКВС на вул. Стрийській та карний заклад на Гірці (“Бригідки” – вул. Трускавецька). У першій на 20 березня 1941 р. утримували 416 осіб, інформація ж про кількість в’язнів у ній на 10 червня 1941 р. на сьогодні відсутня²⁴. А друга ще наприкінці 1939 р. була перетворена на військові казарми²⁵. Тож, цифра “856 ув’язнених” є, на нашу думку, помилковою екстраполяцією на дрогобицьку в’язницю № 1 статистичних даних по в’язниці № 2 у м. Перемишль, де на 10 червня 1941 р. справді утримували вказану кількість в’язнів²⁶.

Вагому лепту у краєзнавче вивчення історії Дрогобича (1939–1941 рр.) вніс відомий дрогобицький журналіст Р.Пастух. Зокрема, у праці “Рідна школа в Дрогобичі” він розкрив особливості перетворення української гімназії на радянську десятирічку²⁷, спираючись на вищезгадану публікацію А.Д.Сольчаника. Доволі цікавим виданням є книга Р.Растуха “Дрогобич у прізвиськах, датах, подіях і фактах” (2002 р.)²⁸, в якій за хронологічним принципом згруповано найбільш

важливі, на думку автора, події з історії міста. Звідси, зокрема, дізнаємося і про створення в Дрогобичі у 1939–1941 рр. закладів освіти та культури, і про вихід радянських газет, і про репресивні заходи радянської влади. Однак автор у деяких анотаціях припустився помилок. Так, говорячи про створення Дрогобицької області, Р.Пастух називає лише 9 районів, що входили до її складу²⁹. Зауважимо, що Ухвалою Політбюро ЦК КП(б)У від 10 січня 1940 р. в шести новостворених західноукраїнських областях запроваджувався новий районний поділ, відповідно до якого в Дрогобицькій області створювалося 29 районів³⁰. Недостовірним є твердження Р.Пастуха про виселення з міста у квітні 1940 р. близько п'яти тисяч дрогобичан польської та єврейської національностей³¹. У квітні того року справді проводилися масові депортації переважно польського та єврейського населення з терен західних областей УРСР. Власне 13 квітня 1940 р. з Дрогобицької області (а не Дрогобича) було виселено 1184 родин (3628 осіб)³².

Значним внеском у заповнення сторінки історії освітньої сфери Дрогобича стала книга, присвячена 60-річчю заснування Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка³³. На жаль, у ній вкрай мало говориться власне про початковий етап існування університету (1940–1941 рр.). Щоправда, двічі згадується ім'я першого директора тоді ще учительського інституту А.Тумана, вказується чисельність викладачів (8 осіб), що працювали в закладі на початку 1940/41 навч. року³⁴, а от точних даних про кількість студентів, які розпочали навчання у вересні 1940 р., немає. З усього зрозуміло, що автори не були знайомі з публікаціями Матвіїшина в дрогобицькій газеті “Вільне слово”, де вказується, що студентами стало біля 500 осіб, однак через деякий час їх кількість зменшилася до 230³⁵. Ці дані можемо вважати вірогідними, адже згідно зі статистичною інформацією, на початку 1940/41 навч. року в Дрогобицькій області було 238 студентів “взів”³⁶ (як відомо, іншого ВНЗ, крім учительського інституту, в області не існувало).

Становище Дрогобича та життя мешканців міста в 1939–1941 рр. набули широкого відображення в польській історіографії, репрезентованій науково-дослідними і краєзнавчими працями та мемуарними публікаціями. Польські дослідники основну увагу закономірно присвячували вивченню становища польської національної громади Дрогобича в період першої радянської окупації (передовсім репресивно-депортаційним заходам радянської влади проти поляків-дрогобичан і діяльності польського руху опору в Дрогобичі та околицях). Лише окремі науковці розглядали адміністративну систему, соціально-економічне та культурне життя міста.

Серед наукових досліджень особливо виділяються монографія та статті В.Бонусяка³⁷. Вчений, зокрема, дослідив політично-адміністративне становище міста в 1939–1941 рр. Характеризуючи систему влади в Дрогобичі, дослідник перелічує усіх найважливіших посадових осіб Дрогобицького обласного, районного, міського комітетів партії та комсомолу, обласного, районного і міського виконкомів, а також суду, прокуратури та органів НКВС. Крім того, В.Бонусяк виділяє три етапи прибуття радянських і партійних функціонерів до міста наприкінці 1939–1940 рр., а також вказує на особливу структурну інституцію у системі Дрогобицького обкому партії – нафтовий відділ. Щоправда, його керівником спочатку називає Ф.Поета³⁸, а в своїй монографії “Суспільна та економічна політика СРСР на окупо-

ваних польських землях в 1939–1941 рр.” – М.Калюжного³⁹. Варто зазначити, що окремі аспекти радянської окупаційної політики висвітлені у статтях А.Бонусяка та Е.Орлоф⁴⁰.

Значним внеском у вивчення історії Дрогобича окресленого періоду є праці колишнього дрогобичанина, редактора вроцлавського журналу “Земля Дрогобицька” Єжи Пілецького⁴¹. Його публікації загалом присвячені двом проблемам: антипольським репресіям більшовицького режиму та боротьбі польського підпілля. Так, на основі списку поляків – жертв радянських репресій, зібраного й опублікованого у 1942 р. Польським допомогим комітетом в Дрогобичі, він зазначає, що у місті було заарештовано 397, а депортовано 408 осіб польської національності (з них 10 лютого 1940 р. – 20 осіб, 13 квітня того ж року – 380), згодом ще 24 особи. Однак, беручи до уваги нові дані (у тому числі й з українських видань), дослідник стверджує, що кількість заарештованих і депортованих з Дрогобича та околиць поляків не може перевищувати 2500 осіб⁴². Діяльність польського підпілля в Дрогобичі детально висвітлено у статті Є.Пілецькі “Два процеси дрогобицького ЗВЗ в 1941 р.”. На його думку, у Дрогобичі місцеве керівництво польського підпілля на чолі з комендантом Й.Курпелем було сформовано в грудні 1939 р. Однак навесні 1940 р. органи НКВС провели арешти членів дрогобицького осередку ЗВЗ: до в’язниці потрапило 19 осіб з групи С.Михальського і 17 осіб з групи Л.Рулофа. Судові процеси над ними відбулися 10–12 лютого 1941 р. в Дрогобичі (“процес 17-ти”) і 12–16 травня 1941 р. в Києві (“процес 19-ти”).

Краєзнавчо-описова складова польської історіографії представлена науково-популярною книгою В.Будзінського “Місто Шульца”⁴³. До її позитивних сторін належить наявність різних спогадів, завдяки яким автор уміло передає почуття і настрої людей того часу, показує звичайне повсякдення, а не лише статистичну інформацію про економічний та культурний розвиток міста. Водночас зауважимо, що В.Будзінський спирається здебільшого на спогади дрогобичан польської та єврейської національностей. Натомість розповіді українців, а отже, їхнє бачення розвитку подій у книзі зустрічається вкрай рідко. У цьому, на нашу думку, полягає головний недолік книги, внаслідок чого вона подекуди набуває антиукраїнського забарвлення.

Варто зазначити, що окремі твердження В.Будзінського провокують низку зауважень. По-перше, наводячи слова опитаного респодендента-дрогобичанина, він зазначає, що “совіти” цілковито заблокували постачання продуктів до крамниць і люди “масово почали помирати з голоду”⁴⁴. Те, що в 1939–1941 р. полиці крамниць західноукраїнських міст суттєво спорожніли і погано наповнювалися, є незаперечним фактом. Зрештою, навіть на 1-й міській партконференції в Дрогобичі зазначалося, що до війни мешканці міста споживали 32 т хліба щоденно, а тепер (квітень 1940 р.) – 22 т⁴⁵. Однак жоден історик не говорить про масовий голод. По-друге, польський історик зазначає, що у свята Різдва Христового (25 грудня 1939 р.) більшовики організували перший транспорт на Сибір⁴⁶. Наразі, таке твердження немає документального підтвердження. По-третє, закидаючи євреям і українцям (громадянам Польщі) співпрацю з радянським окупантом, В.Будзінський найбільше дивується тому, що “всі українські націоналісти, навіть такі найбільш скажені – “синьожовті” – пішли на радянську службу”⁴⁷. Якби ж автор трішки простудіював історію ОУН, то, мабуть, отримав би логічне пояснення. Адже відомо, що ОУН-Р

у той час ставила своїм членам завдання проникнути в органи радянської влади, на підприємства та установи⁴⁸. Тож, навіть ті, кого поляки ще до війни вважали “скаженими” націоналістами тепер працювали в адміністративних, господарських, культурних закладах і навіть проникали в міліцію. По-четверте, В.Будзінський, зокрема, пише, що “в четвер, коли німці наближалися до Дрогобича, НКВД втекло, залишивши решту в’язнів (яких не встигли знищити. – Авт.). Поляки, зорієнтувавшись, розбили брами і випустили біля 300 осіб...”⁴⁹. Підкреслимо, що в четвер енкаведисти Дрогобич не покидали. Вони втекли у ніч з неділі на понеділок (29–30 червня 1941 р.). Певне застереження викликає і приписаний автором факт звільнення ув’язнених з будинку управління НКВС винятково полякам.

Згаданий вище журнал “Земля Дрогобицька” є чи не єдиним виданням, у якому регулярно публікуються спогади колишніх дрогобичан-поляків. Серед мемуарів, присвячених подіям у Дрогобичі 1939–1941 рр. слід назвати статті Т.Ольшевського, Я.Оначишина, В.Шиманського⁵⁰. Важливим історичним джерелом для істориків є опублікований щоденник відомого живописця-дрогобичанина Ф.Ляховича. З нього дізнаємося чимало цікавих фактів, які не зустрінеш у жодному спеціалізованому дослідженні. Так, Ф.Ляхович розповідає про брак у місті продуктів першої необхідності вже 28 вересня 1939 р. й стрибок цін на них від 100 до 500 %, спалення більшовиками 5–6 жовтня міських актів на полі біля вул.Рихтицької, помпезне відзначення 7 листопада “свята революції” і водночас довгі черги перед “склепами”, ревізію в будинках багатих купців (16 грудня), націоналізацію їх крамниць, виселення польських родин тощо⁵¹. На жаль, щоденник швидко закінчується – 24 квітня 1940 р. Ф.Ляховича було заарештовано і незабаром засуджено до 5 років таборів.

Характеризуючи польську історіографію, присвячену історії Дрогобича 1939–1940 рр., необхідно зазначити, що у ній помітні намагання уникати заангажованих однобічних поглядів й антиукраїнської риторики. Винятком, щоправда, є згадана книга В.Будзінського та окремі мемуари. Водночас констатуємо факт досягнення польськими істориками значних успіхів у вивченні діяльності ЗВЗ у Дрогобичі, а також політично-адміністративного життя міста.

Підсумовуючи, зазначимо, що історіографія історії Дрогобича (1939–1941 рр.) складається з чотирьох груп праць, написаних радянськими, українськими діаспорними, сучасними українськими та польськими авторами. В радянській історіографії, представлений науково-дослідними та довідково-описовими працями, особливо помітним є тенденційний підхід до висвітлення процесів радянзації, що пояснюється тогочасними суспільно-політичними реаліями та ідеологічним замовленням. Натомість у переважно мемуарних публікаціях українських діаспорних авторів особливо увагу присвячено антиукраїнській сутності більшовицького режиму, зокрема репресивним акціям та нещадному терору. Водночас характерною ознакою цієї групи історіографічних джерел є замовчування проблематики, пов’язаної з існуванням польської та єврейської громад Дрогобича. У сучасній українській історіографії помітне прагнення переосмислити минуле (кодифіковане в радянському історіописанні) й об’єктивно висвітлити політичні, економічні, культурні та етносоціальні процеси на терені міста. Попри її досягнення (особливо в краєзнавчо-описовому жанрі), все ж дається взнаки відсутність системних наукових досліджень різних сторін життя дрогобичан. У порівнянні з українською, польська

історична наука може похвалитися значно більшими здобутками у вивченні історії Дрогобича окресленого періоду.

Зауважимо, що дослідження історії Дрогобича (1939–1941 рр.), попри з'ясування багатьох аспектів життя міста, має все ж низку нез'ясованих моментів. Передусім недостатньо висвітлено історію українського націоналістичного підпілля у місті. Зрештою, діяльність польського ЗВЗ на теренах Дрогобича і Дрогобиччини досліджено дещо краще, ніж підпілля ОУН. Принаймні польські історики можуть назвати керівників місцевої команди ЗВЗ, а українські науковці наразі не назвали жодного керівника Дрогобицького обласного та повітового/районного проводів ОУН в 1939–1941 рр. Крім того, із загального спектру досліджуваних проблем “випало” “єврейське питання” – проблематика становища найбільшої національної громади міста того часу. Тож, вважаємо, що історія Дрогобича періоду першої радянської окупації (і ХХ століття в цілому) ще чекає свого дослідника.

- ¹ *Футала Ф.* Місто Дрогобич в ХІХ – ХХ ст. (історіографія проблеми) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІV. – Дрогобич, 2000. – С. 223–233.
- ² *Кошарний І.Я., Підпригорциук М.В.* Радянська Дрогобиччина. – Дрогобич, 1957; *Літовченко В.П., Зеленський М.І., Хонігсман Я.С.* Дрогобицький ордена Трудового Червоного Прапора нафтопереробний завод. – Львів, 1972.
- ³ *Брик М.В., Горпичко О.М., Ісаєвич Я.Д., Надім'янов В.Ф., Палкін Ю.І., Хонігсман Я.С., Черненко А.М.* Дрогобич // Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. – Київ, 1968. – С. 62–284.
- ⁴ *Брик М., Ісаєвич Я., Надем'янов В., Савчин М., Таранок В., Хонігсман Я., Черненко А.* Дрогобич // Історія городов и сел Украинской ССР. Львовская область. – Київ, 1978. – С. 254–276.
- ⁵ *Мариняк М.* Дрогобич. Ілюстрований краєзнавчий нарис. – Львів, 1979; *Шалата М.Й.* Дрогобич: Нарис-путівник. – Львів, 1986.
- ⁶ *Літовченко. В.П., Зеленський М.І., Хонігсман Я.С.* Вказ праця. – С. 35.
- ⁷ *Мариняк М.* Вказ. праця. – С. 16.
- ⁸ *Брик М., Ісаєвич Я., Надем'янов В.* *и др.* Указ. соч. – С. 265.
- ⁹ *Шалата М.Й.* Вказ. праця. – С. 37–40.
- ¹⁰ *Яців В.* Дрогобич – місто нафтового басейну у воєнних роках 1939–44 // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. 3. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1986. – С. 87–98.
- ¹¹ *Білий Д.* Процес 64-х у Дрогобичі // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1973. – С. 115–123; *Лялюк Д.* Ти вічний у пам'яті, брате // Там само. – Т. 4. – Дрогобич, 1997. – С. 372–374; *Купранець О.* Світлій пам'яті о. Якіма Івана Сеньківського // Там само. – Т. 1. – С. 170 – 175; *Баранецький М.* Участь духовенства в національному й економічному житті Дрогобиччини // Там само. – Т. 1. – С. 161 – 165.
- ¹² *Малащук Р.* Марія Білас-Цмоць (1917–1989) // Там само. – Т. 4. – Дрогобич, 1997. – С. 676.
- ¹³ *Куций В.* З процесу 62-х // Вільне слово. – 1941. – № 12. – 3 серпня. – С. 3; *Літопис нескореної України.* Документи, матеріали, спогади / Ред. кол.: Ю.Сливка, Я.Дашкевич та ін. – Львів, 1993. – С. 81–82.
- ¹⁴ *Літопис нескореної України...* – С. 169, 181.
- ¹⁵ Див. також: *Włogostówieni z Ziemi Drohobyckiej // Ziemia Drohobycka.* – 2002. – Nr. 15. – S. 25–26.
- ¹⁶ *Звірства комуністичного режиму в Дрогобичі // Дрогобиччина – земля Івана Франка.* – Т. 1. – Нью-Йорк–Париж–Сідней – Торонто, 1973. – С. 130–132.
- ¹⁷ *Суд і адвокатура в роках 1939 – 1944 // Там само.* – С. 586–588.
- ¹⁸ *Сольчаник А.Д.* Українська гімназія ім. Івана Франка // Там само. – С. 463.
- ¹⁹ *Верган В.М.* Українська преса в Дрогобичі // Там само. – С. 770–771.

- ²⁰ *Купронець О.* Церковне життя Дрогобича й Дрогобиччини // Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1973. – С. 158–159; *Його ж.* Марійські дружини у Дрогобичі в 1939–1941 р. // Там само. – С. 168–170.
- ²¹ Там само. – С. 158–159.
- ²² *Лучаківська І.* Встановлення радянської влади на Дрогобиччині (1939–1941 рр.) // Drohobycz – miasto wielu kultur. – Rzeszów, 2005. – S. 142–156; *Ponn P.* Трансформація етносоціального складу населення Дрогобича наприкінці 30-х років ХХ століття // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1931): Матеріали міжнарод. наук. конф-ї, Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р. / Упоряд. В.Футала. – Дрогобич, 2005. – С. 174–179; *Романів О., Федущак І.* Західноукраїнська трагедія 1941. – 2-е вид. – Львів–Нью-Йорк, 2003.
- ²³ *Лучаківська І.* Вказ. праця. – С. 153.
- ²⁴ *Білас І.* Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2-х кн. – Кн.1. – Київ, 1994. – С. 129; *Bonusiak W.* Polityka ludnościowa i ekonomiczna ZSRR na okupowanych ziemiach polskich w latach 1939–1941 (“Zachodnia Ukraina” i “Zachodnia Białoruś”). – Rzeszów, 2006. – S. 169.
- ²⁵ *Olszewski T.* Drohobycka “Gorka” i Kazachstan // Ziemia Drohobycka. – 2007. – Nr. 19–20. – S. 14.
- ²⁶ *Bonusiak W.* Polityka ludnościowa i ekonomiczna ZSRR... – S. 169.
- ²⁷ *Пастух Р.* Рідна школа в Дрогобичі. – Львів, 1991. – С. 23–24.
- ²⁸ *Пастух Р.* Дрогобич у прізвищах, датах, подіях і фактах. – Вид. 2, доп. і уточн. – Дрогобич, 2002.
- ²⁹ Там само. – С. 71.
- ³⁰ *Bonusiak W.* Polityka ludnościowa i ekonomiczna ZSRR ... – S. 63.
- ³¹ *Пастух Р.* Дрогобич у прізвищах, датах, подіях і фактах. – Вид. 2, доп. і уточн. – Дрогобич, 2002. – С. 72.
- ³² *Bonusiak W.* Polityka ludnościowa i ekonomiczna ZSRR ... – S. 145.
- ³³ Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка / Авт. кол.: В.Скотний, М.Савчин, Ю.Кишакевич та ін. – Дрогобич – Львів, 2001.
- ³⁴ Там само. – С. 22, 82, 34.
- ³⁵ *Матвійшин.* Дещо про Дрогобицький вчительський інститут // Вільне слово. – 1941. – № 17. – 15 серпня. – С. 3; *Його ж.* Пам’ятні хвилини Дрогобицького інституту // Вільне слово. – 1941. – № 21. – 24 серпня. – С. 4. За іншими даними 1 вересня 1940 року в Дрогобицькому учительському інституті навчалося 480 студентів; *Мірчук В.* Шкільництво та вчителство в Дрогобиччині на початку Другої світової війни // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип.І. – Дрогобич, 1995. – С. 102.
- ³⁶ *Лучаківська І.* Українська інтелігенція західних областей УРСР в перші роки радянської влади (1939–1941 рр.). – Дрогобич: Відродження, 2001. – С. 63.
- ³⁷ *Bonusiak W.* Polityka ludnościowa i ekonomiczna ZSRR na okupowanych ziemiach polskich w latach 1939–1941 (“Zachodnia Ukraina” i “Zachodnia Białoruś”). – Rzeszów, 2006. – S. 60–61; *Bonusiak W.* Rządy Radzieckie w Drohobyczu – aparat okupacyjny (1939–1941) // Drohobycz – miasto wielu kultur. – Rzeszów, 2005. – S. 128 – 141; *Bonusiak W.* Drohobycki okręg naftowy do 1944 r. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. VIII. – Дрогобич, 2004. – С. 389–393.
- ³⁸ *Bonusiak W.* Rządy Radzieckie... – S. 136.
- ³⁹ *Bonusiak W.* Polityka ludnościowa i ekonomiczna ZSRR ... – S. 81.
- ⁴⁰ *Bonusiak A.* Gospodarka obwodu drohobyckiego pod okupacją sowiecką // Drohobycz – miasto wielu kultur. – Rzeszów, 2005. – S. 157–170; Orlof E. Losy więźniów z obwodu drohobyckiego w czerwcu 1941 roku // Tamże. – S. 189–198.
- ⁴¹ *Pilecki J.M.* Plan deportacji leśników i osadników w 1940 r. // Ziemia Drohobycka. – 1999. – Nr. 12. – S. 43–46; *Pilecki J.M.* 1939–1941. Ilu aresztowano? Ilu deportowano? // Tamże. – 2002. – Nr. 16. – S. 53–59; *Pilecki J.M.* Dwa procesy drohobyckiego ZWZ w 1941 r. // Tamże. – 2004. – Nr. 17–18. – S. 2–28; *Pilecki J.M.* Grupowi drohobyckie procesy 1939–1941, 1944–1946 // Tamże. – 2004. – Nr. 17–18. – S.76–80.
- ⁴² *Pilecki J.M.* 1939 – 1941. Ilu aresztowano? Ilu deportowano? // Ziemia Drohobycka. – 2002. – Nr. 16. – S. 54, 58.
- ⁴³ *Budzyński W.* Miasto Schulza. – Warszawa, 2005.

⁴⁴ Ibidem. – S. 126.

⁴⁵ Державний архів Львівської області. – Ф. 5002. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 24.

⁴⁶ *Budzyński W.* Op. cit. – S. 139.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ *Сергіійчук В.* Український здвиг: Прикарпаття. 1939–1955 (Документи і матеріали) – Київ, 2005. – С. 17.

⁴⁹ *Budzyński W.* Op. cit. – S. 140.

⁵⁰ *Olszewski T.* Drohobycka “Gorka” i Kazachstan // *Ziemia Drohobycka.* – 2007. – Nr. 19–20. – S. 13–28; *Onaczyszyn J.* Wróciłem w niedzielę rano // *Ziemia Drohobycka.* – 2007. – Nr. 19–20. – S. 28–53;

Szymański W. Okolice dojrzewania // *Ziemia Drohobycka.* – 2007. – Nr. 19–20. – S. 70–85.

⁵¹ *Lachowicz F.* Wojna 1939. Zapiski historyczne II // *Ziemia Drohobycka.* – 1999. – Nr. 12. – S. 10–13.